

keréknyomok

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

POROSZ TIBOR

Üres gyakorlat vagy tartalmas formalitás?
A rituálé szerepei a buddhizmusban 3

WINDHOFFER TÍMEA

Geszár király,
egy tibeti füstáldozati szöveg alapján 43

BÉRES JUDIT

Füstáldozat a helyszellemeknek
Qinghaiban – Trisok Gyalmo Tóanyának
és Trika Amnyi Jülhának bemutatott
áldozati szöveg nyomán 60

KRIZSÁN KRISZTIÁN

Az örület a görög drámában
Szophoklész: Aiasz 79

BÁNYAI ALEXANDRA

A lámpás fénye –
A Milindapanyha újjászületés-
metaforáinak vizsgálata kognitív
nyelvészeti eszközökkel 96

FÓRIZS LÁSZLÓ

Szaramá és a panik
Rigvéda 10.108 115

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

COMMON BUDDHIST TEXT

Guidance and insight from the Buddha 124

JOANNA JUREWICZ

Fire, Death and Philosophy
A History of Ancient Indian Thinking 126

VERS

Arszenyij Tarkovszkij versek
Bánfalvi András emlékére
(ford. Fórizs László és Baka István) 127

SUMMARIES IN ENGLISH 145

E SZÁMUNK SZERZŐI

BÉRES JUDIT

Füstáldozat a helyszellemeknek Qinghaiban *Trisok Gyelmo Tóanyának és* *Trika Amnyi Jülhának bemutatott áldozati szöveg nyomán*

A füstáldozat – szang – gyakori és elterjedt módja a tibeti kultúrában a purifikációnak és áldozat bemutatásának. Különböző növények, anyagok elégetése során keletkező füst, és a rituálé során meghatározott sorrendben elmondott adott mantrák és füstáldozati szövegek megtisztítják az áldozatot végző személyt, személyeket, kibékítik a helyszellemeket, isteneket. Az alábbiakban bemutatott füstáldozati szöveg amdói eredetű. Amdói helyi istenségek és helyszellemek részére nyújt áldozatot. Két fontos szent hely, Amnyi Macshen hegylánc és a Kuku-nór, azaz a Kék-tó közötti szent helyek védőszellemei, legfőképpen a kínai eredetű Amnyi Yülha képezi a szöveggel elvégezendő füstáldozat tárgyát.

Bevezetés

Trisok Gyelmo, azaz a Kék-tó¹ a történeti Tibet Amdójának, azaz Kína Qinghai tartományának² legnagyobb tava, egyfajta szakrális középpontja. Trika a tótól délre fekvő város neve. A lentebb bemutatott szöveg e két terület istenségeinek, a környezetüknek és kisebb helyszellemeknek bemutatandó füstáldozat szövege. Az általam használt változat egy szóbeli hagyományra épült füstáldozati szövegeket tartalmazó, 2003-as pekingi kiadású kötetben található.³ A tanulmányomban a tibeti szavakat mind az Amdóban használatos kiejtett alakjukban, mind pedig a Wylie-átírásban⁴ feltüntettem.

A füstáldozat ősi hagyománya megtalálható egész Tibet területén. A szokás eredetére kétféle elméletet találhatunk, egyrészt Indiából, a Sákjamuni Buddha idejéből, másrészt a bön vallásból származtatják a különféle nézetek.⁵ Maga a füstáldozat alapvetően kétféle

1 tib. *mTsho sngon po*.

2 A kínai közigazgatási egységek közül a tartomány (省, *sheng*) a legnagyobb. Amdóhoz Yushu (tib. *Yul shul*) kivételével a mai Qinghai tartomány egésze, Gansu tartományból Gannan (tib. *Gan lho*), Sichuan tartományból Aba (tib. *Nga ba*) tartozik. Lásd: térkép melléklet.

3 M^TSHO RGAN 2003, 243–249.

4 WYLIE 1959.

5 KLU RGYAL DON GRUB 2008, 100–102.

lehet: fehér és vörös, azaz tiszta és véres áldozat⁶. Ami a közös bennük, hogy a gyakorló a saját megtisztulását kívánja elérni az áldozat bemutatásával, illetve a buddhizmus előtti időkben a különféle helyszellemek, védőistenségek – öt személyes védőisten⁷, terület, föld istenségei⁸ – kibékítésére alkalmazták. Szolgálhat más célok is az áldozat bemutatása, például vagyon, állatállomány gyarapítását, valamilyen saját cél elérését, győzelmet harcban, versenyeken, például lóversenyen vagy íjászon.⁹

A helyi isteneknek felállított áldozati kőhalmok¹⁰ mellett bemutatott évenkénti füstáldozaton csak a közösség férfi tagjai vehetnek részt, nők nem¹¹. Újévkor, esküvőkön füstáldozatot kell végezni. Ezekon kívül, hogy a halottak démonná¹² ne változzanak, ezeknek a démonoknak véres váltságdíjat ajánlottak fel az áldozat formájában. Egyes területeken a mai napig megtalálható ennek a füstáldozattal egybekötött állatáldozatnak a szokása.

Magát a füstáldozatot végezhetik kolostorban, otthon, hegytetőn, tóparton vagy ahol az áldozati kőhalmok¹³, vagy imazászlók találhatók. Sok tibeti otthon tetején található füstáldozat bemutatására alkalmas építmény¹⁴.

Az alábbiakban bemutatásra kerülő szöveg Amdóból, a kínai Qinghai tartományból származik. Trika¹⁵ megye helyi védőistenének, Amnyi Jülhának¹⁶, illetve a Kék-tónak¹⁷ szánják. Az eredetileg tagolatlan szöveget kilenc részre tagoltam legfőképpen földrajzi és a különböző istenségcsoportok szempontját figyelembe véve. A Kék-tótól a szöveg végére elérünk Trikáig. A szöveget átírással és fordítással közlöm minden szekciónál.

6 tib. *dkar bsang, dmar bsang*. Ibid., 105.

7 tib. *'go ba'i lha lnga*. Öt személyes védőistenég, melyek születéstől fogva az ember különböző testrészeiben lakoznak. *Yul lha* a fejcúcsban, *dgra lha* a jobb vállban, *pho lha* a jobb hónaljban, *mo lha* a bal hónaljban, *srog lha* a szívben. VINKOVICS 2003, 90.

8 tib. *yul lha, sa bdag, gzhi bdag*, stb.

9 KLU RGYAL DON GRUB 2008, 103.

10 tib. *lha brtse*. Amdóban kő, fa és nyílveszők felhasználásával építik meg a *lapcit*.

11 Szóbeli közlés: Nyima Tsering, 2010, Qinghai, Gonghe.

12 tib. *'dre*. Veszélyes és rosszindulatú démoncsoport a tibeti mitológiában.

13 tib. *lha brtse*.

14 tib. *bsang stegs, bsang khri*.

15 tib. *Khri ka*.

16 tib. *A myes yul lha*.

17 tib. *mTsho sngon po. Khri shor rgyal mo*, azaz "tízezeret (elveszejtő) forrás királynő" névváltozata. A tó nevének eredete a következő helyi legendán alapul: két szerzetes egy este megpihent útja közben. Találtak egy forrást, ahonnet vizet merítettek a teájukhoz, azonban elfelejtették visszatenni a forrást fedő követ a helyére. A forrás később elárasztotta a környéket, maga alá temetve a környéken lakó családokat. Így alakult ki a Kék-tó. A név eredeti alakja *Khri gshor rgyal mo*, de elterjedt a hibásan betűzött *Khri gshog rgyal mo* változat is. (Szóbeli közlés: Nyima Tsering, 2017, Budapest) Egy másik legenda szerint a tavat Padmaszambhava hozta létre, miközben egy helyi démoncsaládot próbált legyőzni. DROLMA 2011, 90.

1. kép. Bsang khri, ház mellett található füstáldozat bemutatására szolgáló építmény
Repkong, fotó: Béres Judit, 2008.

1. rész

A füstáldozat kezdetekor a mantrák ismétlésével vízzel, alkohollal vagy valamilyen folyadékkal háromszor szóróáldozatot végeznek el.¹⁸ Áldozatot mutatnak be az összes buddhának, bódhiszattváknak, lámáknak, általánosságban az istenségeknek, Padmaszambhavának, Amdo legszentebb hegyének, azaz a hegygel azonosított istenségnek, Amnyi Macshennek¹⁹. A hegy maga Macshu²⁰ megyében, Golokban húzódik. Az istenség a Ganden kolostor fő védőistene. Amnyi Macshen kísérete, a „ma katonák”²¹ között tartózkodik. A *ma*-k után Dragkar Treldzongot²² említi a szöveg, mely Amdó három legszentebb zarándokhelyének²³ egyike, mely az azonos nevű kolostorral Xinghai, azaz Cigorthang²⁴ megyében található. A hegy tisztelete a XVII. századra megy vissza, mikor is főleg *nyingmapa* tantrikus gyakorlók – mint például Sapkar²⁵ – elvonulási helye volt.²⁶ A legendák szerint maga Padmaszambhava is megfordult Dragkar Treldzongban, amikor a Kék-tónál lakozó kilenc démontestvért leigázta, viszont egy démoncsalád ehhez a hegyhez menekült előle. Padmaszambhava utánuk jött. Egy sziklabarlangban leült meditálni. Ezalatt az egyik démon elzárta a bejáratot egy hatalmas sziklával. Padmaszambhava egy *vadzsrával* szétrombolta a sziklát. Ezt látva a démon feladta gonosz gondolatait és megtért a buddhizmusra.²⁷

18 KLU RGYAL DON GRUB 2008, 103.

19 tib. *A mycs rma chen*. Macshen Pomra az istenség másik közismert neve. NEBESKY-WOJKOWITZ 1975, 209.

20 tib. *rMa chu*.

21 tib. *rma*. A háromszázhatvan *rma* testvér Macshen Pomra környezetét alkotja. Ők *rMa* terület helyi istenségei, *sa bdag*-jai. *Ibid.*, 210.

22 tib. *Brag dkar sprel rdzong*.

23 DROLMA 2011, 86. A másik kettő Kék-tó északon és Amnyi Macshen délen.

24 tib. *rTsi gor thang*.

25 tib. *Zhabs dkar*. Sapkar alapította magát a kolostort is 1923-ban. *Ibid.*, 87.

26 *Ibid.*, 87.

27 *Ibid.*, 90.

Említi a szöveg Hanggerirgent²⁸, Dragkar Trel dzong mögött lévő szent hegyet²⁹, és a Themcszen³⁰ járásban található Vongtak³¹ falu lélekhegyét³², Dragkar Themcshent³³ is.

Jeshang Vashang³⁴, a következő hegy valószínűleg 'u shing ba shing hegygel azonos. Mongolok lakta területen található a hegy, a pontos helye számomra ismeretlen, de mivel a következő sorban a Kék-tótól nyugatra található Wulan megyét említi, valószínűleg a hegy is a közelében van. A tó, Chamcho Karmo³⁵, feltehetően az Amdóban való elhelyezkedéshez képest jelent közepet. A tó másik neve Voji Chamcho³⁶, a Kék-tótól nyugatra, Wulan megyében található. A helyi legendák szerint ezer istenség él a tó környékén, ők adják a sót. A sótermelés fokozása érdekében gyakran mutattak be füstáldozatot a tóparton felállított *lha brtse* mellett³⁷. Ezután a Kék-tó területét említi a szöveg: a tó feletti Lovari³⁸ hegyet, a tótól nyugatra lévő Chervari³⁹ hegyet és a tó közepén lévő Mahédéva⁴⁰ szigetet, melyen egy alig pár szerzetes lakta kolostor található, s az újabb időkig csak telente volt átjárható, mikor a tó jege befagyott. Majd magát Trisor Gyelmo⁴¹, azaz a Kék-tót említi, a tóban lakozó nágáknak, helyszellemeknek mutat be áldozatot.

2. kép. Tsha ka sóstó mellett felállított lha brtses. Fotó: Béres Judit, Chaka, Qinghai, 2008.

28 tib. *Hang nge ri rgan*.

29 tib. *rgyab ri*.

30 tib. *Them chen*.

31 tib. *Bong stag*.

32 tib. *bla ri*.

33 tib. *Brag dkar them chen*.

34 tib. *Ye shing ba shing*.

35 tib. *Tshwa mtsho dkar mo* állandósult jelzője: *dbus kyi Tshwa mtso dkar mo*.

36 tib. *Lbo yi tshwa mtsho*.

37 BON SKOR 2016, 74–75.

38 tib. *Glo ba ri*.

39 tib. *mTsher ba ri*.

40 tib. *Ma há de ba*.

41 tib. *Khri gshor rgyal mo*.

Raṃ Yaṃ Khaṃ mchod Oṃ Āh Hūṃ //

Raṃ Yaṃ Khaṃ mchod Oṃ Āh Hūṃ //

Raṃ Yaṃ Khaṃ mchod Oṃ Āh Hūṃ //

Mchod mgom gcig gnyis gsum bzhi lnga drug bdun brgyad dgu bcu bcu gcig bcu gnyis bcu gsum mchod //

Mchod bla ma mchod //

Sangs rgyas byang sems dpa'bo mkha' 'gro mchod //

Yi dam chos skyong srung ma mchod //

Yul lha gzhi bdag mchod //

Bod mgo nag gi skyid re sa mchod //

Sa gsum na gnas pa'i gnam gong ma rgyal mor mchod //

Sa bcu pa thob pa'i sangs rgyas a myes rma chen mchod //

Ye / rma 'khor stong dang lnga brgya mchod //

Rma rigs sum brgya drug cu mchod //

Skyabs bslu ba med pa'i skyabs gnas kyi lha bla ma dkon mchog gsum po mchod //

Lho nub srin po'i kha gnon na bzhugs pa'i slob dpon chen po o rgyan padma 'byung gnas mchod //

Ye / gnas 'gangs chen brag dkar spos (sprel) rdzong mchod //

Hang nge ri rgan mthon por mchod //

Brag dkar them chen mthon por mchod //

Ye / ye shing ba shing mthon por mchod //

Dbus kyi tshwa mtsho dkar mo mchod //

Mtsho mgo glo ba ri la mchod //

Mtsho snying ma hA de bAr mchod //

Mtsho gzhus mtsher ba ri la mchod //

Mtsho rgan ma khri gshog rgyal mo mchod //

Lha mo stong gi bla mtsho mchod //

Klu mo stong gi bdag po mchod //

Klu rgyal gtsug na rin chen mchod //

Sa 'di la gnas pa'i sa bdag mchod //

Yul 'di la gnas pa'i gzhi bdag mchod //

Grogs la myur ba'i gzhi bdag mchod //

Rgyab rten byed pa'i gzhi bdag mchod //

Raṃ Yaṃ Khaṃ áldozok Oṃ Āh Hūṃ

Raṃ Yaṃ Khaṃ áldozok Oṃ Āh Hūṃ

Raṃ Yaṃ Khaṃ áldozok Oṃ Āh Hūṃ

Áldozok az oltalmazónak⁴²: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét nyolc, kilenc, tíz, tizenegy, tizenkettő, tizenhárom.⁴³

Áldozok, lámáknak áldozok.

Buddháknak, bódhiszattváknak, dákiniknek áldozok.

⁴² tib. *Mgon po*.

⁴³ Ennyiszert végi el a szóróáldozatot. A füstáldozat kezdetekor ez vízzel, alkohollal vagy valamilyen folyadékkal történik.

A személyes védőistenségnek⁴⁴, tanvédőknek⁴⁵, a haragvó védőistenségeknek⁴⁶ áldozok.
 A terület isteneinek, helyszellemeknek áldozok⁴⁷.
 A feketefejú tibetiek reményteli boldogságáért áldozok.
 Mindhárom szinten⁴⁸ lakozó Namgongma Gyelmonak⁴⁹ áldozok.
 A tizedik szintet⁵⁰ elért Amnye Macshen⁵¹ buddhának áldozok.
 Je, rma ezerötszáz kíséretének áldozok.
 Ma⁵² háromszázhatvan leszármazottjának áldozok.
 Az illúzió nélküli oltalmak forrásának, az isteneknek, lámáknak, a Három Drágaságnak áldozok.
 Délnyugati ráksaszák⁵³ elnyomását legyőző Padmaszambhavának áldozok.
 Je, szent havas Dragkar Trel dzongnak⁵⁴ áldozok.
 A magas Hanggerirgennek⁵⁵ áldozok.
 A magas Dragkar Themcschennek⁵⁶ áldozok.
 Je, a magas Jesang Vasangnak⁵⁷ áldozok.
 A középső Karmo⁵⁸ sóstónak áldozok.
 A tó fejeinél lévő Lova⁵⁹ hegynek áldozok.
 A tó szívéinél lévő Mahádévának⁶⁰ áldozok.
 A tó végénél lévő Cherva⁶¹ hegynek áldozok.
 A Tóanyának, Trisok Gyelmonak⁶² áldozok.
 Ezer istennő lélektavának áldozok.
 Ezer náginí urának áldozok.
 A nágák királyának, Cugna Rincshennek⁶³ áldozok.
 Ezen a földön lakozó földszellemeknek⁶⁴ áldozok.
 Ezen a környéken lakozó helyszellemeknek⁶⁵ áldozok.
 A gyorsan segítő helyszellemeknek áldozok,
 A támogató helyszellemeknek áldozok.

---

44 tib. *Yi dam*.

45 tib. *Chos skyong*.

46 tib. *Srung ma*.

47 tib. *Yul lha gzhi bdag*.

48 tib. *Sa gsum*: a föld felett, földön, föld alatt. A világ három szintje a tibeti kozmológiában. A felső szinten az istenek, középen az emberek, különböző démonok, a föld alatt többek között a klu-k, kígyódémonok tartózkodnak.

49 tib. *gNam gong ma rgyal mo*. Felső égbolt istennője. Női alakban megjelenő istenségek királynője. Szóbeli közlés: Budapest, 2017, Nyima Tsering.

50 tib. *Sa bcu*. Tíz bhumí. A megvalósítás tíz foka.

51 tib. *A myes rma chen*.

52 Amnye Macshen (*A mye rma chen*).

53 tib. *Srin po*.

54 tib. *Brag dkar sprel rdzong*.

55 tib. *Hang nge ri rgan*.

56 tib. *Brag dkar them chen*.

57 tib. *Ye shing ba shing*.

58 tib. *Dkar mo*.

59 tib. *Glo ba*.

60 tib. *Ma há dé ba*.

61 tib. *mTsher ba*.

62 tib. *Khri gshog rgyal mo*.

63 tib. *Gtsug na rin chen*.

64 tib. *Sa bdag*.

65 tib. *Gzhi bdag*.

3. kép. Brag dkar spher rdzong. Fotó: Yul lha tshe ring. Dragkar Trel dzong, Qinghai, 2016.

2. rész

A következő részekben a különböző istenségeket részletezi. Először az északi irányban található Mahákálának mutat be áldozatot, említve a kíséretét és környezetét. A haragvó istent félelmetes környezettel vizualizálja a gyakorló, holttestekkel körbevée. Megidézi az őt körbevevő félelmetes démonokat.

Byang phyogs brag ri 'bar ba'i pho brang na bzhugs ni //
 Mdung dang ral gri zhags pa'i dkyil 'khor na bzhugs ni //
 Mi ro dkar chen mdzes pa'i gdan steng na bzhugs ni //
 Sku gsung thugs kyi mgon po //
 Phyogs kyi mgon po //
 Sde brgyad kyi mgon po /
 Rig 'dzing yongs kyi srog shing //
 Rnal 'byor kun gyi dgra lha //
 Dbus kyi de ba mgon po //
 Phyi nang gnyis kyi tshogs bdag //
 Yul yakSHa bhya da li //
 'khor nag po stong dang sha za 'bum gyis bskor ni //
 Lha dmag bye ba dung phyur gyi bdag po //
 Bstan srung dgra lha'i rgyal po //
 Dpal mgon tshogs kyi bdag po //

Északon Dragri Barva⁶⁶ palotájában lakozik,
 Dárdák, kardok, kötelek mandalájában lakozik,
 Emberi holttestek fehéren fénylő trónusán lakozik
 A test, beszéd és gondolat ura,
 A világtájak ura,
 A nyolc csoport⁶⁷ ura,
 A három mérég⁶⁸ okozta betegségek orvosa,
 A tudástartók⁶⁹ csoportjának támoszlopa,
 Minden jogi ellenség istene⁷⁰,
 A középső [világbéli] Déva Gompo⁷¹,
 A buddhisták és nem buddhisták ura,
 Jul Jaksa Bhjadali.
 Ezer fekete és százezer hűsevő [démon] veszi körbe
 A tízmilliószor százmillió isten haderegének urát,
 A tanvédő ellenségistenek királyát
 A dicső védőistenek seregének urát.

3. rész

A következő szakaszban a déli irányban található Huarden Lhamo⁷² istennőt írja le. Ő Amdó, sőt Lhasza és a Dalai Láma legfőbb haragvó védőistene, a legtöbb kolostorban és családban megtalálható az oltára. A legveszedelmesebb, legfélelmetesebb haragvó védőistennő. Említi a szöveg a kíséretét alkotó Öt Nővért⁷³ és Tizenkét Tanvédőt⁷⁴ is. Az áldozat bemutatásával a szöveg ismerteti velünk Huarden Lhamo női/anyai aspektusát, ami által a nőket hivatott védelmezni.

Lho phyjogs mtsho yi klas gting gi nang shed na bzhugs ni //
Thang shing sngon mo'i gur nang na bzhugs ni //
'byung ba me rlung 'tshub gdan steng na bzhugs ni //
Mkhar sde bzhi'i rgyal po //
Tshe ring mched lnga //
Bod khams skyong ba'i brtan ma bcu gnyis //
Rdzogs chen bstan pa'i srung ma ma cig dpal ldan lha mo mchod //
Yang snying brgya yi srung ma ma cig dpal ldan lha mo mchod //
Ma sru rgyu yi srung ma ma cig dpal ldan lha mo mchod //
Skyes bu'i srung ma ma cig dpal ldan lha mo mchod //

66 tib. *Brag ri 'bar ba*.

67 tib. *Sde brgyad*. (*Lha srin sde brgyad*, az istenek és démonok nyolcas csoportja.)

68 tib. *dod chags* (vág), *zhe sdang* (gyűlölet), *gti mug* (tudatlanság, ostobaság).

69 tib. *Rig 'dzin*.

70 tib. *Dgra lha*. Ellenségektől védő isten, személyes védőistenség csoport.

71 tib. *De ba mGon po*. Mahákála.

72 tib. *dPal ldan lha mo*.

73 tib. *tshe ring mched lnga*.

74 tib. *bsTan ma bcu gnyis*.

Délen a tó legmélyén lakozik,
 A kék fenyősátorban lakozik,
 A tűz és szél elemek forgatagából keletkező trónuson tartózkodik
 A Négy Dákinícsoport királynője,
 Az Öt Hosszúéletű Nővér⁷⁵,
 A Tibetet oltalmazó Tizenkét Tanvédő Istennő⁷⁶,
 A nagy tökéletesség⁷⁷ tanításának védelmezője, az egyetlen anya, Huarden Lhamo⁷⁸ – nekik
 áldozok.
 A száz belső esszencia⁷⁹ védelmezőjének, az egyetlen anyjának Huarden Lhamonak áldozok.
 Az asszonyi vagyonok védelmezőjének, az egyetlen anyjának, Huarden Lhamonak áldozok.
 Az emberi test védelmezőjének, az egyetlen anyjának, Huarden Lhamonak áldozok.

4. rész

A következő részben a dél-nyugati irányban lévő asztrológiai istenségeket említi, melyek a ráksaszák földjén lakoznak. A nyolcadik bolygóval kezd, ami az indiai mitológia szerint Visnu azaz Ráhu megfelelője. Az asztrológiában a felszálló Hold-csomópontot jelöli.⁸⁰ Kőré csoportosítja a többi csillagot, Ráhu kíséretét. Maga Ráhu a bolygóistenségek feje. Az egész bolygócsoport Huarden Lhamo (tib. dPal ldan lha mo) környezetéhez tartozik. Ezek a bolygók/istenségek felelősek az olyan természeti katasztrófákért, mint jégeső, földrengés, aszály stb.⁸¹

Lho nub srin yul gling kha bu yug grong khyer na bzhugs ni //
Stod ri rgyal lhun po'i khongs gseng na bzhugs ni //
Nyi zla cha lang rdeb pa'i gnas mchog na bzhugs ni //
Dmar nag khrag mtsho 'khrugs pa'i gdan stengs na bzhugs ni //
Gza' rgod khyab 'jug chen po mchod //
Gza' rgod dug gi spu gri mchod //
Gza' rgod du ba mjug ring mchod //
Gza' rgod bdud po rog mdog mchod //
Gza' rgod chos skyong ngo rgyugs mchod //
Gza' rgod bu nu ran dza mchod //
Gza' rgod chen po 'jigs rung mchod //
Gza' rgod ljang sngon drag po mchod //
Sprul pa'i gza' chen bryad po mchod //
Gza' chen dung brda sde bzhi mchod //
Rgyu skar nyi shu rtsa bzhi mchod //

75 tib. *Tshe ring mched lnga*. *Dpal ldan lha mo* istennő köré csoportosuló öt hosszúéletű nővér.

76 tib. *Bstan ma bcu gnyis*. Tizenkét tanvédő női istenség csoport.

77 tib. *Rdzogs chen*.

78 tib. *dPal ldan lha mo*.

79 tib. *Yang snying brgya*.

80 KELÉNYI 2003, 60.

81 NEBESKY-WOJKOWITZ 1975, 259–261.

Délnyugaton, a ráksaszák földjén, hóviharak városában lakozó,
 A Nap és a Hold cintányérját ütő szent helyen⁸² lakozó,
 Vörösesfekete vértenger örvénylő trónusán tartózkodó
 Cshavdzsuk⁸³ csillagnak áldozok,
 Daggippadri⁸⁴ csillagnak áldozok.
 Dava Dzsagrang⁸⁵ csillagnak áldozok.
 Död Porogdok⁸⁶ csillagnak áldozok.
 Cshöcsong Ngorgyag⁸⁷ csillagnak áldozok.
 Vönö Randza⁸⁸ csillagnak áldozok.
 A nagy Dzsigrang⁸⁹ csillagnak áldozok.
 Dzsangön Drakpo⁹⁰ csillagnak áldozok.
 A megtestesült nyolc nagy bolygónak áldozok
 A négy nagy Dangrda⁹¹ csillagnak áldozok.
 A huszonnégy konstellációnak áldozok.

5. rész

Ezután a nyugati irány következik, az ott tartózkodó Dordzse Lakpa⁹² istenség. A szöveg sárkányt említ, de általában oroszlán vagy kecske hátán ábrázolják⁹³ Vadzsraszádhu istenséget. A legfőbb evilági védőisten, akit Padmaszambhava igazott le.⁹⁴ Rablók, kereskedők, hadvezérek fő védelmezőjeként aposztrofálja a füstáldozat, ki az áldozó személyétől függően különböző szerepekben jelenhet meg.

Nub phyogs pha ba lung ba'i sku mkhar na bzhugs ni //
Dar tshon sna lnga'i gur nang na bzhugs ni //
Pho chung 'brug gi rva bar na bzhugs ni //
Gnam lcags thog gi mkhar kha na bzhugs ni //
Jag la 'gro ba'i jag dpon byed pa'i rdor legs //
Dmag la 'gro ba'i gdmag dpon byed pa'i rdor legs //
Tshong la 'gro ba'i tshong dpon byed pa'i rdor legs //

82 Az égben.

83 *tib. Khyab 'jug*. Sötétsárga istenség, déli irányban tartózkodik. Kezében kígyóhurokkal és makara zászlóval ábrázolják. *Ibid.*, 261.

84 *tib. Dug gi spu gri*.

85 *tib. Du ba mjog ring*. Sötétkék istenség, észak-nyugati irányban tartózkodik. Kezében késsel és koponyával ábrázolják. *Ibid.*, 261.

86 *tib. Bdud po rog mdog*. Sötétkék istenség, északi irányban tartózkodik. Kezében kígyóhurokkal és ördög (*tib. bdud*) hurokkal ábrázolják. *Ibid.*, 261.

87 *tib. Chos skyong ngo rgyugs*.

88 *tib. Bu nu ran dza*.

89 *tib. 'jigs rung*.

90 *tib. Ljang sngon drag po*. Sötétzöld istenség, nyugati irányban tartózkodik. Kezében hurokkal és lánccal ábrázolják. *Ibid.*, 261.

91 *tib. Dung brda'*.

92 *tib. rDo rje legs pa*.

93 NEEESKY-WOJKOWITZ 1975, 157–158.

94 *Ibid.*, 156.

Mgron la 'gro ba'i mgron dpon byed pa'i rdor legs //
Phar 'gron rnams la skyel ma mdzad ni //
Tshur yong rnams la bsu ma mdzad ni //
Bla mas bsten na chos skyong yin ni //
Skyes bus bsten na dgra lha yin ni //
Ma srus bsten na zas lha yin ni //
Skyes bu chen po skyes mchog rdo rje legs pa //
Phran 'khor sum brgya drug cus bskor nas //
Skyes bu chen po bstan srung rdor legs mchod //

Nyugaton Pavalungva erődjében lakozik,
 Ötszínű selyemsátorban lakozik,
 A sárkány szarva közt lakozik,
 Villámlás szikrájában lakozik
 Rabolni induló betyárvezér Dorlak⁹⁵,
 Harcba induló hadvezér Dorlak,
 Piacra induló kereskedővezér Dorlak,
 Útra kelő vendégvezér Dorlak,
 Ki az elmenőket nem kíséri,
 Visszatérőket nem fogadja,
 Ha láma szolgálja, tanvédő,
 Ha férfi szolgálja, ellenségisten,
 Ha asszony szolgálja, élelem istene.
 Szent, legkiválóbb lény, Dorlak,
 Háromszázhatvan kisebb kíséret veszi körül.
 Szent lény Dorlaknak áldozok.

6. rész

A következő szakaszban Themcschen⁹⁶ járás *Vongtak*⁹⁷ falujában található hegyet, a hegygel azonosított helyi istent írja le. Egy evilági istenség, Amnye Dragser⁹⁸ a lakhelye. A következőkben *Dragkar*⁹⁹ környéki helyi isteneket sorol fel. A környéken jellemző bönpö jelenléhez híven említi a füstáldozat a buddhista panditák mellett a bönpö sziddhákat is. A környező hegyekben lakó nomád közösségek fő védőistene.

Stod bal so ser bo'i khri steng na bzhugs ni //
Ba so dung gi kha sgang na bzhugs ni //
PaN grub brgya'i bdag po //

95 tib. *rDor legs*, Vadzsraszádhu.

96 tib. *Them chen*.

97 tib. *Bang stag*.

98 tib. *A myes brag ser*.

99 tib. *Brag dkar*.

Bon grub stong gi bdag po //
Ban zhwa mo can gyi bdag po //
Pha khu'i skyes lha gnyan po bang stag gi a myes brag ser mchod //
Rdzong gangs ri dkar po'i rtse bryad na bzhugs ni //
Brag dkar dkon mchog 'jigs med mchod //
Brag dkar ban de zur 'phen mchod //
Sbra rog rog can na mgon skyabs byed ni //
Bstan srung dgra 'dul gyi rgyal po brag dkar mchod //

Fent sárga gyapjú trónuson tartózkodik,
 Elefántcsonttülök tetején tartózkodik
 Száz pandita sziddha ura,
 Ezer bönpö sziddha ura,
 Süveges szerzetesek ura:
 Apák és nagybátyák félelmetes születésistene¹⁰⁰, Vangtak Amnye Dragser¹⁰¹, neki áldozok.
 Fehér havas hegyek nyolc csúcsán lakozik
 Dragkar Köncsok Dzsigme¹⁰² – neki áldozok.
 Dragkar Vendi Zarphen¹⁰³ – neki áldozok.
 Fekete jakszörsátrat oltalmazó,
 Az ellenséget legyőző tanvédő Dragkar¹⁰⁴ királynak áldozok.

7. rész

Az alábbi szakaszban Nyenpo Jürცი¹⁰⁵ hegység és helyi istenség áldozata következik. Amdó déli részén, Golokban található, a goloki tibeti törzsek szülőhelyének tartják a helyi legendák. Amdó egyik legszentebb hegye. A területet Nyen¹⁰⁶ démonok uralták, innét a hegy neve.

Smad mdo smad shar gyi phyogs rol na bzhugs ni //
Rgya bod gnyis kyi sa mtshams na bzhugs ni //
Shar phyogs btsan gyi sgang gseng na bzhugs ni //
Yab chen po sngo lha g.yu rtse mchod //
Bkra shis lha brag dkar po mchod //
Gdong brag zur kha gnyan po mchod //
Brag shel mgo dkar mgo sngon mchod //
Mi nag gnyan dmag skya brgya mchod //
Dgung sngon gnyan gyi sde tshogs mchod //
Gnyan chen po sngo lha g.yu rtse mchod //

100 tib. *Skyes lha*. Személyes védőistenség.

101 tib. *Bang stag A myes brag ser*.

102 tib. *Brag dkar dkon mchog 'jigs med*.

103 tib. *Brag dkar ban de zur 'phen*.

104 tib. *Brag dkar*.

105 tib. *gNyan po g.yu rtse*.

106 tib. *gnyan*. Betegségokozó szellemcsoport, kik a világ három szintjén egyaránt megtalálhatóak.

Alsó Amdó keleti részén lakozik,
 Kína és Tibet határán lakozik,
 Hatalmas keleti hegyláncok közt tartózkodik
 A nagy atya, a kék Jürçi¹⁰⁷ isten – neki áldozok.
 Trasi Lhadrak Karponak¹⁰⁸ áldozok.
 Dongdrag Zarkha Nyenponak¹⁰⁹ áldozok.
 Drag Selgo Kargo Ngönponak¹¹⁰ áldozok.
 Minag Nyenmag Csapdzsának¹¹¹ áldozok.
 A kék ég nyen¹¹² szellemsergeinek áldozok.
 Ngolha Jüricinek¹¹³, a nagy nyennek áldozok.

8. rész

Ezután Trika területeinek védőistenét, Amnyi Jülhát¹¹⁴ említi a füstáldozat. Trika¹¹⁵ a Machu folyó mellett található délre a Kék-tótól. Az istenség maga kínai eredetű, tisztelete az V. Dalai Láma ideje alatt terjedt el Tibetben¹¹⁶. A kínai eredeti alakja, Wenchang Dijun (文昌帝君) az irodalom és kultúra istene. Ezért mikor Tibetben elterjedt a tisztelete, a Fekete Mandzsusrível¹¹⁷ azonosították.¹¹⁸

Chu chen dal mo'i rab kyi kha na bzhugs ni //
Stod 'ba' rtse dkar mo'i gdong rgyud na bzhugs ni //
Sgo ra stag ra gnyis kyi phu mdo na bzhugs ni //
Sde brgyad gtsug lag khang gi gong gseng na bzhugs ni //
Pho brang dkar po'i nang shed na bzhugs ni //
Jo thog sngon mo'i gdan steng na bzhugs ni //
G.yu thog sngon mo'i nang shed na bzhugs ni //
Khri ka'i shan pa'i rje rgyal po a myes yul lha mchod //
Stod rgya gar na bzhugs pa'i ka ba tsi thung //
Smad rgya nag na bzhugs pa'i me ri tsi thung //
Bod kha ba can na bzhugs pa'i shan pa tsi thung //
Shan pa stong gi dmag dpon //
Gos mang nag stong gi na bza' gon ni //
Ra rog rog stong gi sha khrag bzhes ni //
Drel dkar gyi chibs pa bcibs ni //

107 tib. gYü rtse.

108 tib. bKra shis lha brag dkar po.

109 tib. gDong brag zur kha gnyan po.

110 tib. Brag shel mgo dkar mgo sngon.

111 tib. Mi nag gnyan dmag skya brgya.

112 tib. gnyan.

113 tib. sNgo lha g.yu rtse.

114 tib. A myes Yul lha.

115 tib. Khri ka.

116 SHA BO MKHA' BYAMS 2007, 42.

117 tib. Jam dbyangs nag po.

118 Ibid., 45.

Rlung 'khor gyi gshog pa thogs ni //
 Skad cig gi yul la phebs ni //
 Thengs gsum bos na dkyil gsum rgyag ni //
 Myur myogs shan pa'i yul lha //
 Gser yig gser tham gyi bdag po //
 Dngul yig dngul tham gyi bdag po //
 'Ba' yig tham gsum gyi bdag po //
 Rgya ma dngul mig ma'i bdag po //
 Bre lcags kha ma'i bdag po //
 Lha mchog yul lha gnyan po //
 Khri ka'i a myes yul lha mchod //

A nagy lassú folyó partján lakozik,
 Fent a Barci Karmo¹¹⁹ hegyláncain lakozik,
 Gora Tagra¹²⁰ völgyekben tartózkodik.
 A nyolc falu templomának tetejében lakozik,
 A fehér palotában lakozik,
 Kék berill trónusán lakozik,
 Kék türkiztető alatt lakozik.
 Amnyi Jülha dicső király, Trika senje¹²¹, neki áldozok.
 Felső Indiában lakozó Kava Cithang¹²²,
 Alsó Kínában lakozó Merö Cithang¹²³,
 Havas Tibetben lakozó Senpa Cithang¹²⁴,
 Ezer sen hadvezére,
 Sokezer fekete ruhát viselő,
 Ezer fekete kecske húsát, véréét evő,
 Fehér öszvéren lovagló,
 Szélmalom lapátját tartó,
 Pillanat alatt hazaérkező,
 Ha háromszor hívják, három korongot dobó,
 Gyors senek helyszelleme,
 Aranybetűk és aranypecsétek ura,
 Ezüstbetűk, ezüstpecsétek ura,
 Írott szerződések, három pecsétek ura,
 Ezüstfejű mérlegsúlyok ura,
 Acélszínű dri¹²⁵ mérők ura.
 Legkiválóbb isten, félelmetes helyszellem,
 Trika Amnyi Jülhanak áldozok.

119 tib. 'Ba' rtse dkar mo.

120 tib. sGö ra stag ra.

121 tib. shan. A szó jelentése hóhér, mészáros. Tanvédő istenségek mellékeve szokott lenni NEBESKY-WOJKOWITZ 1975, 310.

122 tib. Ka ba tsi thung. A tsi thung kínai eredetű szó, lásd: SHA BO MKHA' BYAMS 2007, 42.

123 tib. Me ri tsi thung.

124 tib. Shan pa tsi thung. (A felsorolt nevek az istenség kíséretéhez tartoznak.)

125 tib. bre. Mérőedény.

9. rész

Az utolsó szakaszban Brahma istent, *ceneket*¹²⁶, sziddhákat, különböző helyszellemeket, a Geszár eposz néhány alakját idézi. Mintegy az összes helyszellemet és istenséget, akiknek a szöveg áldozatot mutatott be, ebben a szakaszban megidézi. Az áldozat utolsó szakaszában általában az égbe szórják a kis *lungta*¹²⁷, szellő papírokat.

Nub phyogs btsan yul zangs thang dmar po'i nang shel na zhugs ni //
Btsan rigs sum brgya drug cu'i bdag po //
Btsan mgon rol ba skya bdun //
Btsan mi dmar rta dmar can stong gi bdag po //
*Gnod sbyin*¹²⁸ *tsi bu dmar po mchod //*
Stod lha chen tshangs pa dkar po mchod //
A ne gong sman rgyal mo mchod //
Gling gi dpal rtul sum cu mchod //
Rgya gar grub chen brgyad cu mchod //
Ja ma ming chen bcod brgyad mchod //
Pho lha dung skyong dkar po mchod //
Dgra lha g.yu 'brug sngon mo mchod //
Sa lha rgya stag dmar po mchod //
Pha khu dgra lha can gyi dgra lha mchod //
Ma sru zas lha can gyi zas lha mchod //
Pho lha dgra lha mchod //
Zas lha grogs lha mchod //
Mgo yi lha lnga mchod //
Rlung rta sde brgyad mchod //
Skyob pa'i lha dgu mchod //
Yul lha gzhi bdag mchod //
Sa 'di la gnas pa'i sa bdag mchod //
Yul 'di la gnas pa'i gzhi bdag mchod //
Stod dbus gtsang jo shAkya rnam gsum la gnas pa'i gzhi bdag mchod //
Dgung a sngon nyi zla skar gsum la gnas pa'i gzhi bdag mchod //
Sa dog mo rtsi shing nags tshal la gnas pa'i gzhi bdag mchod //
Chu gtsang bo nya sram gser mig la gnas pa'i gzhi bdag mchod //
Mchod om Āh hūṃ // Mchod om Āh hūṃ // Mchod om Āh hūṃ //

Nyugaton a cen démonok országában, Zangthang Marpo¹²⁹ lakozik,
 Háromszázhatvan cen démon ura,
 Oltalmazó cen, Rolva Csadün¹³⁰,

126 tib. *btsan*. Buddhizmus előtti időkből eredő démoncsoport.

127 tib. *rlung rta*.

128 A tibeti kiadásban *gnon* szerepel, amit mind az átírásból, mind a fordításból kihagytam, mivel a *gnod* a helyes változat.

129 tib. *Zangs thang dmar po*.

130 tib. *Rol ba skya bdun*.

Ezer vörös cen és ezer vörös ló ura,
 Civö Marpo¹³¹ démon – neki áldozok.
 Felsőbb Fehér Changpa¹³² istennek áldozok.
 Ani Gongmen Gyelmonak¹³³ áldozok.
 Lang¹³⁴ harminc dicső királyának áldozok.
 India nyolcvan sziddhájának áldozok.
 A tizennyolc híres szakácsnak¹³⁵ áldozok.
 Dungcsong Karpo¹³⁶ férfiistennek¹³⁷ áldozok.
 Jundruk Ngönmo¹³⁸ ellenségistennek¹³⁹ áldozok.
 Gyartag Marpo¹⁴⁰ földistennek¹⁴¹ áldozok.
 Apák és nagybátyák ellenségisteneinek áldozok.
 Anyák és nénék élelemisteneinek¹⁴² áldozok.
 Férfiistennek, ellenségistennek áldozok.
 Élelemistennek, gyarapodásistennek¹⁴³ áldozok.
 Az öt védőistennek¹⁴⁴ áldozok.
 A nyolc szélparipának¹⁴⁵ áldozok.
 A védelmező kilenc istennek¹⁴⁶ áldozok.
 Helyszellemnek, földek urának áldozok.
 Ezen a földön lakozó földszellemeknek áldozok.
 Ezen a környéken lakozó helyszellemeknek áldozok.
 Felső Üben¹⁴⁷ és Cangban¹⁴⁸ lévő három Sákjamuni szobor helyszellemeinek áldozok.
 A kék ég Napjában, Holdjában és csillagaiban lakozó helyszellemeknek áldozok.
 A sárga föld fűiben, fáiban, erdeiben lakozó helyszellemeknek áldozok.
 A tiszta vizek halaiban lakó helyszellemeknek áldozok.

Majd lezárja a szöveget a purifikáció hármasszövege:

Áldozok Om Āh Hūṃ. Áldozok Om Āh Hūṃ. Áldozok Om Āh Hūṃ.¹⁴⁹

131 tib. tib. *Tsi bu dmar po* (*Tsi'u dmar po*-val azonos evilági védőistenség).

132 tib. *Tshangs pa*. Brahmá.

133 tib. *A ne gong sman rgyal mo*. A Geszár-eposzban a hősnek próféciát adó istennő.

134 tib. *Gling*. A Geszár-eposz mítikus világa.

135 Geszár eposzban fellelhető női alakok.

136 tib. *Dung skyong dkar po*.

137 tib. *Pho lha*.

138 tib. *G.yu 'brug sngon mo*.

139 tib. *dGra lha*.

140 tib. *Rgya stag dmar po*.

141 tib. *Sa lha*.

142 tib. *Zas lha*. A termény védelme érdekében ennek az istenségnek szokás felajánlást tenni.

143 tib. *Grogs lha*. A személyes szerencse, siker érdekében segíti az embert, szintén egyfajta személyes védőistenség.

144 tib. *go ba'i lha lnga*.

145 tib. *rLung rta sde brgyad*.

146 tib. *sKyob pa'i lha dgu*.

147 tib. *Dbus*.

148 tib. *Gtsang*.

149 A szöveg eredetije *mTsho rgan Khri gshog rgyal mo dang Khri ka'i yul lha bcas gnas bdag gi bsang mchod bzhus* so címen megtalálható. (KLU RGYAL DON GRUB 2008.)

Összegzés

Áldozati szövegünk az általában félt és tisztelt démonoknak, fő istenségeknek és azok kíséreteinek gazdag forrása. Ismerteti az istenségek általános ábrázolását, tiszteletük módját, kíséretüket, legfőbb feladataikat. Minden település, környék rendelkezik a saját maga által tisztelt helyszellemmel, akinek az év egy meghatározott időpontjában bemutatja a füstáldozatát. Ezzel az amdói füstáldozati szöveggel bepillantást nyerhettünk néhány helyileg tisztelt szent hely és istenség leírásába.

Térképek

1. Qinghai tartomány

2. Qinghai, Hainan megye

A második térképen szereplő helyek listája Wylie átírásban:

1. Mtsho snying ma hA de ba
2. Mtsho sngon po
3. Khri ka
4. Brag dkar sprel rdzong
5. A myes rma chen
6. Tshwa mtsho dkar mo
7. Drag dkar them chen
8. Mtsher ba ri
9. Dbus lam

A térképek forrása: *Skal lo, Cang ho klog rdul dpar skrun khang, Pe cin*, 2010.

Bibliográfia

- BON SKOR 2016. bon skor sNying lcags rgyal: *The Last Dragon Banquet: Changing Wedding Traditions in an Amdo Community*, Asian Highlands Perspectives Vol. 41.
- DROLMA 2011. Drolma, Nakza: Pilgrimage to Brag dkar sprel rdzong. In: *Himalayan Nature Representations and Reality*, eds. Erika Sandman, Riika J. Virtanen, *Studia Orientalia* 109, 83–105.
- KELÉNYI 2003. Kelényi, Béla: A jó szerencse kultusza. In: *Démonok és megmentők – Népi vallásosság a tibeti és mongol buddhizmusban*. Budapest, Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 47–78.
- KLU RGYAL DON GRUB 2008: Bod kyi lha gsol bsang gtong gi 'byung khungs dang khyad chos sogs cung tsam brjod pa; In: *Mang tshogs sgyu rtsal, Mtsho sngon mi rigs dpar khang, Zi ling*, 2008/2, 100–108.
- M'TSHO RGAN 2003. mTsho rgan Khri gshog rgyal mo dang Khri ka'i yul lha bcas gnas bdag gi bsang mchod bzhugs so. In: *bSang mchod phyogs bsgrigs, szerk: bSod nams 'bum, Mi rigs dpe skrun khang*, 243–249.
- NEBESKY-WOJKOWITZ 1975. Nebesky-Wojkowitz, René de: *Oracles and Demons of Tibet: The Cult and Iconography of the Tibetan Protective Deities*. Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, Graz, Austria.
- SHA BO mKHA' BYAMS 2007: A myes yul lha'i byung ba brjod pa lhag bsam gdam gyi rang sgra, In: *Mang tshogs sgyu rtsal, Mtsho sngon mi rigs dpar khang, Zi ling*, 2007/3.
- VINKOVICS 2003. Vinkovics, Judit: Életvédő istenségek és személyes védőistenségek a népi buddhizmusban. In: *Démonok és megmentők – Népi vallásosság a tibeti és mongol buddhizmusban*. Budapest: Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 89–92.
- WYLIE 1959. Wylie, Turrell V.: A Standard system of Tibetan Transcription. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 22, 261–267.